

ӘОЖ 34:368

Б.У. Сман

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
заң факультетінің кеден, қаржы және экологиялық құқық кафедрасы, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Сақтандыру нарығын дамытудың құқықтық мәселелері

Ғылыми жұмыстың мақсатына сәйкес сақтандыру нарығын дамыту жолдары талданылған. Және де сақтандыру нарығы түсінігі, өзекті мәселелері, сондай-ақ аталған проблемаларды шешу жөнінде ұсыныстар қарастырылған.

Түйін сөздер: сақтандыру қызметі, міндетті сақтандыру, сақтандыру қатынастары, сақтандыру ұйымдары.

B.U. Sman

Legal issues the insurance market

In the state is considered the legal issues of the insurance market. And the legal status of their members. Insurance market, the insurance market – part of the financial market, which offers insurance services. Insurance services in this market offer insurance company. One of the key principles of the organization of the insurance market is to ensure fair competition, the insurance companies.

Keywords: insurance, compulsory insurance, insurance relations, insurance companies.

Б.У. Сман

Правовые вопросы развитие страхового рынка

В статье рассматриваются правовые вопросы развития страхового рынка. А также правовой статус их участников. Рынок страхования, страховой рынок – часть финансового рынка, в котором предлагаются услуги по страхованию. Услуги по страхованию на данном рынке предлагают страховые компании. Одним из важнейших принципов организации страхового рынка является обеспечение справедливой конкуренции страховых компаний.

Ключевые слова: страховая деятельность, обязательное страхование, страховые правоотношения, страховые организации.

Сақтандыру қызметі бүгінгі таңда қалай болмасын өндірістік аяда, салада және ортада келтірілген зиянды уақытылы әрі толығымен өтеу есебінен қоғамдағы әлеуметтік және құқықтық тұрақтылықты қамтамасыз етуге, мақсатты сақтандыру қорының уақытша бос қаражаттарын сақтандыру ұйымының инвестициялық қызметінде пайдалануға, сақтандыру өнімдерін өткізуге байланысты сақтандыру операцияларының дамуына, сондай-ақ ұлттық сақтандыру жүйесіндегі жаңа сақтандыру түрлерінің, оның ішінде кәсіпкерлік тәуекелдерді сақтандырудың заңнамалық және

шарттық негіздерінің тиімділігіне мүдделік танытып отыр.

Сақтандыру қызметінің заңи аспектісі сақтандыру өтеуінің міндеттілігін белгілеу үшін жасалатын ерікті не міндетті сақтандыру шарты немесе тікелей заңнамалық акті негізінде тұлғалардың мүлкіктік мүдделерін сақтандыру қорғауымен қамтуға байланысты сақтанушы мен сақтандырушы қатысатын құқықтық қатынастарын білдіреді. Сақтандыру қызметі құқықтық аспектісі мақсатты ақша қаражаттары қорларын қалыптастыру және оларды әртүрлі төтенше әрі қолайсыз құбылыстар салдары-

нан, келтірілген зиянды өтеу үшін пайдалану жөніндегі нысандар мен әдістердің жиынтығынан тұратын құқықтық қатынастар жүйесі ретінде жұмылдыру, өтемдік және қорғау алдын алу функциялары арқылы көрініс табады. Осы ретте сақтандыру:сақтандыру тәуекелінің болуына байланысты материалдық зиян келтіретін сақтандыру жағдайының орын алуы, заңды және жеке тұлғалардың (сақтанушылардың) өздеріне келтірілуі ықтимал зиянды өтеуге деген мұқтаждықтарының қанағаттандырылуы, сақтанушы төлеген сыйлықақылар мен жарналар есебінен құрылған мақсатты сақтандыру қоры қаражаттарының сақтандыру өтеуінің нысанында қайтарылуы сияқты және т.б. өзіне тән белгілерімен ерекшеленеді.

«Сақтандыру қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (оның 2-бабының 1-тармағында көрсетілгендей) кәсіпкерлік қызмет түрі ретінде сақтандыру қызметін жүзеге асырудың ережелерін, сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдарын, сақтандыру брокерлерін құру, лицензиялау, реттеу, олардың қызметін тоқтату ерекшеліктерін, өзге де жеке және заңды тұлғалардың сақтандыру нарығындағы қызметінің талаптарын, сақтандыру нарығын мемлекеттік реттеу міндеттерін және сақтандыру қызметін қадағалауды қамтамасыз ету принциптерін белгілейді. Аталған заңмен тікелей реттелген сақтандыру қатынастарын қоспағанда, сақтандыруға байланысты туындайтын және өзге де заңнамалық актілер қолданылатын аядағы қоғамдық қатынастар Қазақстан Республикасының Конституциясына негізделетін сақтандыру ісі және сақтандыру қызметі туралы заңдармен, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексімен, сондай-ақ Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік-құқықтық актілерімен реттеледі.

Мемлекеттің, азаматтардың және шаруашылық жүргізуші субъектілердің мүдделерін қаржылық, әлеуметтік және өзге де тәуекелдерден қорғаудың тиімді құралы, сондай-ақ ұзақ мерзімді ішкі инвестициялардың сенімді көзі ретіндегі сақтандырудың рөлін нығайтуға бағытталған ұлттық сақтандыру индустриясын реформалауды жалғастыру және оның басымды бағыттырын одан әрі дамытуды қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2004 жылғы 1 шілдедегі № 729 қаулысымен «Қазақстан Республикасының сақтандыру

нарығын дамытудың 2004-2006 жылдарға арналған бағдарламасы» бекітілген болатын.

Сақтандыру нарығы сақтандыру өнімін сату және сатып алу, сақтандыру қорғауына байланысты сақтандыру өтемін жүзеге асыру нәтижесінде сақтанушылар, сақтандырушылар, үшінші тұлғалар арасында туындайтын, біртекті сақтандыру қызметтерін көрсететін сақтандырушылар қатарының көбеюіне орай қалыптасатын құқықтық қатынастардың жүйесі ретінде өзіне тән сақтандыруды қамтиды. Қазақстан Республикасы сақтандыру нарығының қатысушыларына («Сақтандыру қызметі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 10-сәйкес):сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымы; сақтандыру брокері; сақтандыру агенті; сақтанушы, сақтандырылушы, пайда алушы; актуарий; өзара сақтандыру қоғамы; сақтандыруға байланысты қызметті жүзеге асыратын жеке және заңды тұлғалар жатады.

Нарықтық экономикада әрбір тұлға өз қаражаттарын қалай жұмсайтындығын, қандай бөлігін тұтыну қажеттілігіне жұмсап, қандай бөлігін жинақтайтынын өзі анықтайды. Адамға басқа адамдармен мәмілелер жасау мүмкіндігі беріледі. Сақтандыру нарығы осы ерекшеліктердің барлығын есепке ала отырып жұмыс істейді. Нарық экономика тұсында ұсыныс пен сұраныс еркін анықталып, нақты сақтанушыға қажет деген сақтандыру қызметі жүзеге асырылады. Осының барлығын реттеп отыратын, қажетті нормативтік актілерді шығарып, сақтандыру нарығына қатысушы субъектілердің іс-әрекеттерін бірыңғай реттеп отыратын өкілетті органдар – Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі және жақында ғана құрылған Қазақстан Республикасының Қаржылық рынокты және қаржылық ұйымдарды реттеу және қадағалау агенттілігі болып табылады.

Сақтанушы сияқты сақтандырушы да сақтандыру қатынастарының міндетті субъектісі болып табылады. Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес сақтандыру үнемі шартты нысанда болғандықтан, сақтандырушы үнемі сақтандыру шартының тарабы ретінде танылады.

Бүгінде осы сақтандыру нарығын дамытудың негізгі проблемалары тұрғысынан өмірді және жеке басты сақтандырудың жаңа түрлерін дамыту, сақтандыру ұйымдарын корпоративтік басқару жүйесін енгізу, мамандандырылған

қайта сақтандыру ұйымдарын құру, сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдарының қызметі жөніндегі статистикалық және өзге де деректер базасын қалыптастыру, сақтандыру компанияларының қызметін автоматтандыру мәселелері және т.б. айқындалып отыр. Бұл ретте сақтандыру нарығының кейбір проблемалары қатарына: сақтандыру ұйымдарының өз тәуекелдерін басқару сапасының төменділігін; рыноктағы жекелеген сақтандыру ұйымдары белсенділігінің жеткіліксіздігін; сақтандыру ұйымдарының өмірді жинақтаушы сақтандыру шарттары бойынша сақтаушыларға заем беру жүйесінің дамымағандығын; сақтандыру ұйымдарының қызметтер көрсетуі сапасының төменділігін және т.б. жатқызуға болады.

Қазақстан Республикасының сақтандыру нарығын дамытудың 2004-2006 жылдарға арналған бағдарламасы сақтандырудың рөлін арттыруға және жаңаша дамытуға бағытталған ұлттық сақтандыру индустриясын жетілдіру, сондай-ақ одан әрі реформалау мақсатында:

1) ұзақ мерзімді және жинақтаушы жеке сақтандыру түрлерін дамытуды ынталандыру арқылы азаматтардың әлеуметтік қорғалу деңгейін жоғарылату;

2) өзара сақтандыру жүйесін дамыту;

3) сақтандыру мақсаттарын, сақтандыру заңдарын, сақтандыру аясында жүргізіліп жатқан реформаларды насихаттау және түсіндіру жөніндегі жұмысты күшейту, сақтандыру қызметін тұтынушылардың құқықтарын қорғауға бағытталған өзге шараларды жүзеге асыру және халықтың сақтандыру мәдениетінің деңгейін жоғарылату;

4) сақтандыру ісін ақпараттандыру және автоматтандыру саласында жаңа технологиялар енгізуге жәрдем көрсету;

5) міндетті сақтандыру саласы бойынша мемлекеттік саясаттың және міндетті сақтандыру жүйесінің тиімділігін арттыру;

6) сақтандыру нарығының инфрақұрылымын қалыптастыру және оның қатысушыларын әрі олардың қызмет аясын айқындау;

7) сақтандыру саласына қажетті мамандарды даярлау және олардың біліктілігін арттыру;

8) сақтандыру нарығын бірыңғай қадағалауға көшуді ескере отырып сақтандыру қызметін қадағалау және реттеу жүйесін ұйымдастыру;

9) қайта сақтандыру және ортақ сақтандыру рыноктарын дамыту тәрізді міндеттемелерді шешуді нысаналаған.

Қазақстанда сақтандыру нарығын дамытудың негізгі қағидаларының біріне жеке сақтандыруды (personal assurance), оның ішінде ұзақ мерзімді (жинақтаушы) түрлерін дамыту жатады. Өйткені сақтандыру ұйымдары жеке сақтандырудың жинақтаушы түрлері арқылы экономикаға жеткілікті көлемде әрі ұзақ мерзімге ақша қаражаттарын тартып, институционалды инвестициялар жүйесінің дамуына айтарлықтай мүмкіндік туғызады және ел экономикасы үшін өте тиімді жағдай жасайды. Бұл орайда жеке тұлғалар жеке сақтандырудың және өмірді сақтандырудың барлық спектрі: қайтыс болуы жағдайын сақтандыру; аннуитеттік сақтандыру; шартта белгіленген жасқа немесе мерзімге дейін өмір сүру жағдайын сақтандыру; еңбек ету қабілетін жоғалту жағдайын сақтандыру бойынша нақтылы сақтанушылар бола алатын азаматтар ретінде, ал жұмыс берушілер (заңды немесе жеке тұлғалар) өз қызметкерлерінің жазатайым оқиғаларға байланысты қайтыс болу жағдайын сақтандыруға, қосымша зейнетақыны сақтандыруға, қызметкерлерінің өмірін сақтандыруға және т.б. мән-жайларға қатысты мемлекеттің заманауи заңдық талаптары және өз мүліктік мүдделері тұрғысынан сақтандыру құқықтық қатынастардағы әлеуметтік сақтандырушылар болуға мүдделік танытуға тиіс.

Жеке сақтандырудың дамыған нарығының болуы мемлекеттің халықты әлеуметтік қамтамасыз етуге жұмсайтын шығындарын азайта отырып, республикалық бюджеттің шығыс бөлігіне түсірілетін салмақты жеңілдетеді.

Жалпы алғанда, ұлттық сақтандыру нарығының ауқымындағы жеке сақтандыру нарығының дамуы қаржы нарығының дамуына әрі осы рынок ұсынып отырған сақтандыру ұйымдарының активтері инвестицияланатын құралдарға тәуелді болады. Бұл ретте сақтандыру ұйымдарының тәуекелдер және құралдардың мерзімділігі әрі өтімділігі бойынша активтерін диверсификациялауды қамтамасыз ету үшін елдегі бағалы қағаздар нарығын тиісінше дамыту қажеттілігі туындайды.

Жеке сақтандыруды, оның ішінде аннуитеттерді дамыту мақсаттарына: аннуитеттерді ұсыну, өмірді сақтандыру, еңбек ету қабілетін сақтандыру саласындағы

заңдарды, оның ішінде жаңа сақтандыру өнімдерінің пайда болуын қамтамасыз ететін сақтандыру заңдарын реформалау, сондай-ақ салалардың және сақтандыру сыныптарының жіктелуін нақтыландыру мүмкіндігін қарастыру; өмірді сақтандыруды (life assurance) жүзеге асыратын ұйымдардағы жинақ ақшаның сақталуын қамтамасыз ету; өмірді сақтандыруды жүзеге асыратын ұйымдардың қалыптасуы үшін жағдай жасау; өмірді сақтандыруды жүзеге асыратын ұйымдардың ұзақ мерзімді инвестициялары үшін мүмкіндіктерді кеңейту жолымен қол жеткізуге болады.

Әлемдік сақтандыру практикасында дәлелденгендей, елімізде де қазіргі заманғы сақтандыру нарығының маңызды элементтерінің бірі сақтандыру болып табылатыны дәлелденіп отыр. 2006 жылғы 5 шілдеде қабылданған «Өзара сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының заңы да осы мән-жайды негіздей түсетін сияқты. Өзара сақтандыру барысында заңды және жеке тұлғалар өздері құрған өзара сақтандыру қоғамы арқылы өздерінің мүліктері мен өзге де мүліктік мүдделерінің сақтандырылуын айқындайды. Өзара сақтандыру қоғамы өз мүшелерінің мүліктік мүдделерін өзара сақтандыруды жүзеге асыру мақсатында тұтыну кооперативі ұйымдық-құқықтық нысанында құрылған заңды тұлға ретінде өзіне тиесілі қызметін қоғам мүшелерінің құқықтары мен міндеттерінің теңдігі әрі қоғам мүшелерінің өзара қорғалуы және өзара жауапкершілігі принциптеріне негіздеп жүргізеді. Өзара сақтандыру қоғамының қызметі бір тектес тәуекелдерге байланысты заңды немесе жеке тұлғалар құрады.

Бүгінде сақтандыру нарығын, сақтандыруды және сақтандыру қызметін дамыту үрдісіндегі тағы бір маңызды көрініс халықтың сақтандыру мәдениеті болып табылады. Сақтандыру нарығының даму көрсеткіштері тұрғылықты халықтың сақтандыру мәдениетінің қалыптасуы деңгейіне тікелей байланысты болады. Бұл ретте халықтың сақтандыру мәдениетін тиісінше қалыптастыру саласында сақтандыру нарығын барлық кәсіби қатысушыларының және олардың бірлестіктерінің, сондай-ақ тиісті мемлекеттік органдардың қатысуымен келісімделген халық үшін сақтандырудың тартымдылығын арттыратын: тұрақты негізде халық арасында сақтандыру нарығының кәсіби қатысушыларымен әрі

олардың бірлестіктері мен бірлесіп сақтандыру қызметтерін көрсету нарығы және сақтандыру өнімдері туралы, оның ішінде көрсетілетін қаржылық қызметтерді тұтынушылардың құқықтарын қорғау мәселелері жөнінде толық және объективті ақпарат берілуіне бағытталған оқу-ағарту сондай-ақ түсіндірме жұмысын жүргізу; сақтандыру нарығы қатысушыларының кәсіби біліктілік деңгейін арттыруға бағытталған тұрақты тақырыптық конференциялар және семинарлар өткізу; сақтандыру нарығындағы заңсыз немесе заңға қайшы қызмет, оның ішінде сақтандыру агенттерінің және резидент емес сақтандыру ұйымдары делдалдарының Қазақстан Республикасы аумағындағы қызметі жөнінде халықты хабардар ету; сақтандыру (қайта сақтандыру) шарттарын жасасу кезінде және сақтандыру қызметінің басқа да құжаттарында пайдаланылатын терминологияны бір ізге келтіру; сақтандыру ұйымдарының және олардың бірлестіктерінің бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара іс-әрекет етуді жандандыруы, көпшілік халық үшін сақтандыру жөнінде жалпы білім беретін әрі оқытатын бағдарламаларды ұйымдастыруы сияқты іс-шаралар жүзеге асырылуға тиіс.

Өркениетті сақтандыру нарығын қалыптастырып, дамыту – қажетті инфрақұрылымдарды құру арқылы «сақтандыру тауарлары мен өнімдерін» сатушы мемлекеттік және мемлекеттік емес сақтандырушылардың бәріне бірдей жағдай жасау және ұдайы сақтандырушылардың мүддесі қорғау барысында туындайтын қоғамдық қатынастарды реттейтін айрықша құқықтық нормалар жиынтығы сақтандыру құқығы кешенді құқық саласы. Тағы бір айта кететін елеулі мәселе, еліміздің сақтандыру заңдары саласының айтарлықтай жетілдірілуі. Осы заңдардың қатары келешекте міндетті әлеуметтік сақтандыру жөнінде және басқа да міндетті сақтандыру түрлері бойынша қабылданатын заңдармен толықтырылатыны сөзсіз. Қазіргі таңда сақтандыру заңдары, сақтандыру ісі мен сақтандыру қызметі саласында мемлекет тарапынан жасалынып жатқан шешуші өркениетті қадамдарға қосар үлессіз сақтандыру құқығының кешенді, күрделі құқық саласы ретінде дамуын жетілдіру, оның жүйесінің құрылымын сақтандыру заңдарына негіздеу, реттеу болып отыр.

Әдебиеттер

- 1 Шахов В.В. Страхование. – М., 1989.
- 2 Худяков С.В. Страхование право. – Алматы, 1997.
- 3 Сергеев А.П. Толстой Ю.К. Гражданское право Ч. II. – М., 2000.
- 4 Закон Республики Казахстан «О страховой деятельности» от 18 декабря 2000 // Казахстанская правда. – 2000. – 25 декабря.
- 5 Идельсон В.Р. Страхование право. – Петроград, 1914.

References

- 1 Shakhov VV Insurance. – Moscow, 1989.
- 2 Khudyakov S.V. Insurance law. – Almaty, 1997.
- 3 Sergeev A.P. Tolstoy J.K. Civil Law Part II. – M., 2000.
- 4 Law of the Republic of Kazakhstan "On insurance" of December 18, 2000 // Kazakhstan Today. – 2000. – December 25.
- 5 Idelson V.R. Insurance law. – Petrograd, 1914.